

همکاری در دفاع از دین

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر رضا برنجکار عضو هیئت علمی گروه فلسفه دانشگاه تهران - پردیس قم - و از فعالان کرسی‌های نظریه‌پردازی در عرصه کلام و دین‌پژوهی است که در حاشیه بازدید رهبر انقلاب از نمایشگاه دستاوردهای حوزه علمیه قم به پرسش‌های Khamenei.ir پاسخ گفته است.

- در تعاملاتی شما که به عنوان کارشناس کلام اسلامی با آیت‌الله خامنه‌ای داشته‌اید، چه نکته‌ای بیشتر برای تان جالب توجه بوده است؟

نکته‌ای که من در ارتباط با کار تخصصی خودمان یعنی کلام و فلسفه از سخنان گوناگون ایشان برداشت کردم - از جمله در سخنرانی اخیر روز ۵شنبه برای طلاب یا جلسات تخصصی که با استادان کلام و فلسفه خدمت ایشان رسیدیم - این است که ایشان در کنار تفقه در دین و فهم معارف دینی، روی جنبه "دفاع از دین" تأکید دارند. من احساس می‌کنم این دغدغه ایشان است و خیلی هم شدید و جدی است که نباید کار ما حوزویان منحصر به استنباط و حداکثر تبلیغ معارف دین باشد. بلکه جنبه دفاع از دین که فلسفه و کلام آن را بر عهده دارند نیز باید در حوزه تقویت شوند. در واقع باید برای همه شبهاتی که در دنیا مطرح می‌شود - چه درباره اصل دین و خدا و چه درباره اسلام و مذهب شیعه - جواب‌های متعدد و محکم ارائه شود و این نمی‌شود مگر با تقویت دانش‌های عقلی.

به نظر می‌رسد که آقا همیشه در صحبت‌هایشان بر فلسفه و کلام - هر دو و در کنار هم - تأکید می‌کنند؛ گرچه این‌ها در یک رتبه نیستند. فلسفه دانشی است که وظیفه‌اش اصالتاً پاسخ به شبهات نیست. موضوع فلسفه بحث از "وجود بما هو موجود" است. این کلام است که موضوع آن تبیین و دفاع از اعتقادات دینی است. منتها فلسفه می‌تواند به کلام کمک کند. اگر به کتاب کشف المراد علامه حلی نگاه کنید می‌بینید که حدود دو سوم مباحث آن امور عامه و فلسفی است. یعنی کلام نیست اما می‌تواند در الهیات و اعتقادات دینی مورد استفاده قرار بگیرد.

بنابراین فلسفه دانشی است که می‌تواند به دفاع از اعتقادات دینی کمک کند. به تعبیر امروزی فلسفه در صف نیست، در ستاد است و دانش پشتیبان کلام. این کلام است که در صف مقدم دفاع از اعتقادات دینی قرار گرفته است. لذا در کنار توجه به فلسفه باید به کلام هم پردازیم. مثلاً فلسفه نمی‌تواند به شبهات وهابیت پاسخ دهد؛ همین‌طور به بحث‌هایی که در رابطه با عصمت و معجزه و... مطرح است. این‌ها وظیفه فلسفه نیست. پس در کنار

تقویت فلسفه باید به تقویت کلام هم توجه کنیم. چنان که آقا هم هرگاه از فلسفه صحبت می‌کنند با استدراکی می‌فرمایند: فلسفه و کلام. در سخنرانی ۵شنبه گذشته هم ایشان فرمودند منظور من دانش‌های عقلی است. بعد هم فرمودند تفسیر هم لازم است و به کمک می‌آید. فلسفه هم مثل تفسیر و حدیث، مبانی را مشخص و به ما برای دفاع از دین در قالب کلام- که خط مقدم جبهه پاسخ‌گویی است- کمک می‌کند.

- راه کار عملی تقویت دانش‌های عقلی برای کمک به تولید علوم انسانی اسلامی چیست؟

در حوزه انجمن‌های علمی داریم که یکی از آن‌ها کلام است. این انجمن‌های علمی که زیر نظر معاونت پژوهشی حوزه تأسیس شده‌اند، باید مورد توجه ویژه قرار بگیرند. اگر ما از علوم انسانی بحث می‌کنیم و می‌گوئیم حوزه باید در این زمینه‌ها جلو بیاید، باید انجمن‌های تخصصی علمی مثل انجمن‌های حقوق، مدیریت، سیاست، جامعه‌شناسی و... را تقویت کنیم. چون اعضای آن‌ها نخبگانی هستند که نوعاً هم در تخصص حوزوی دارند و هم تخصص دانشگاهی. آقا هم فرمودند مسأله فقط این نیست که بدانیم اسلام چیست. باید بدانیم دیگران چه می‌گویند و ناظر به پرسش‌های آن‌ها علوم انسانی را تولید و پاسخگو باشیم.

این‌ها که در انجمن‌های علمی جمع شده‌اند، هم در علوم حوزوی متخصص‌اند و هم بسیاری از آن‌ها دکترای تخصصی در یکی از علوم انسانی دارند و استاد دانشگاه‌اند یا دست‌کم دانشگاه دیده‌اند. این انجمن‌ها ظرفیت مناسبی برای حوزه در تولید علوم انسانی هستند. باید به این انجمن‌ها توجه داشته باشیم و در کنار حمایت، از آن‌ها کار خواسته شود.

با توجه به این‌که رهبر معظم انقلاب دانش‌موخته حوزه علمیه مشهد هستند و با توجه به جو ضد فلسفه این حوزه، آیا می‌شود گفت که ایشان با برخی استادان خود و بزرگان آن حوزه اختلاف مشرب و ممشا دارند؟ چون همان‌طور که شما اشاره کردید، دست‌کم و با نگاه حداقلی، ایشان به لزوم تحصیل و تقویت فلسفه به عنوان پشتیبان کلام معتقد هستند.

ایشان در صحبت‌هایشان از جمله در همین سخنان روز ۵شنبه اشاره‌ای به بزرگان حوزه علمیه مشهد مانند میرزا جواد آقا تهرانی و شیخ مجتبی قزوینی داشتند. با توجه به صحبت‌های دیگری هم که آقا در این موضوع دارند، من فکر می‌کنم ایشان معتقدند باید میان این گرایش‌ها جمع کرد؛ چون هدف ما یکی است. باید بر قدر مشترک‌ها تأکید کرد. ایشان در بحث اخلاق اشاره کردند که دیدگاه‌ها و مبانی نظری مختلفی وجود دارد اما همه صاحب‌نفس و پاکند و اهل تزکیه و تهذیب هستند. بنابراین گرچه اختلاف دیدگاه وجود دارد، باید از همه استفاده شود.

باتوجه به دیگر فرمایش‌های آقا فکر می‌کنم در بحث فلسفه و کلام هم ایشان همین نظر را دارند. در طول تاریخ

همیشه فلاسفه و متکلمان با هم دعوا داشته‌اند و گاهی کارشان به تکفیر یکدیگر می‌انجامیده ولی ما باید از همه ظرفیت‌ها استفاده و آن‌ها را تقریب کنیم. باید مباحث اختلافی را در محیط علمی مطرح کنیم و در هدف مشترک که دفاع از دین است، همکاری کنیم. نظر ایشان این است که از دعوا و درگیری پرهیز شود و دیدگاه‌ها و بحث‌های اختلافی در محیطی علمی مثل کرسی‌های نظریه‌پردازی مطرح شود. گذشته از این که همه هدف مشترک دارند و می‌خواهند از دین دفاع کنند.

در دفاع از دین، گاهی مخاطب جواب فلسفی را می‌پسندد و گاهی هم آن مبانی فلسفی را قبول ندارد و یک جواب کلامی را بیشتر می‌پذیرد. یکی هم مذاق عرفانی دارد و جواب عرفانی را بیشتر و بهتر می‌پسندد. ما باید جواب‌های متنوع و در سطوح مختلف داشته باشیم. قرآن می‌گوید باید با حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن پاسخ داد. یعنی با توجه به مخاطبان، باید سه گونه پاسخ داشته باشیم. یکی را باید موعظه اخلاقی کرد، با یکی باید استدلال آورد و با یکی جدل و احتجاج کرد. چه اشکالی دارد که با توجه به مخاطبان، جواب‌های مختلفی آماده کرد تا هر کسی به فراخور مبانی‌ای که انتخاب کرده و سلیقه‌اش، یکی از آن‌ها را انتخاب کند و بهره بگیرد. نباید یک دیدگاه را بگیریم و بقیه را حذف کنیم.

آنچه من می‌بینم این است که آقا در صحبت‌های مختلف می‌خواهند این‌ها را تقریب کنند تا همه باشند و فعالیت کنند اما با دو رعایت دو اصل: یکی این که همه در راستای دفاع از دین باشند و دیگر این که از دعوا و درگیری و تکفیر پرهیز کنند.